

s kršćanstvom se događa prava etička revolucija koja omogućuje nastanak demokracije i humanizma: »Obično se tvrdi da su stoci izmislili modernu ideju humanizma: pojednostavljeno rečeno, to je obična fraza. Stoicizam ostaje potpuno zatočenikom aristokratske i hijerarhijske vizije kozmosa. Kršćani su pak izmislili modernu ideju jednakosti, jednakoga dostojanstva ljudskih bića.« (str. 99.-100.) Luc Ferry zaključuje s tezom, s kojom se potpuno slažemo (dovoljno je samo citati Heideggera), da je »filozofija uvijek sekularizacija jedne religije«, a filozofski prava dekonstrukcija nije ništa doli »sekularizacija sekularizacije« iste filozofije (str. 100.).

Na soteriološkoj razini kršćanstvo nadilazi također filozofiju. Filozofija nudi spasenje čovjeku kao besmrtnost duše, kao sjedinjenost s bezličnim i nepersonalnim Bogom ili Logosom. Kršćanstvo pak svojom porukom o utjelovljenju tijela zahvaća cijeloga čovjeka, tvrdeći da ćemo voljene osobe ponovno susresti u njihovoj cjelovitosti. Time se pretpostavlja da kršćanstvo nema nikakve veze s mržnjom tijela i spolnosti, kako bi to htjeli površni poznavatelji kršćanstva, tvrdi francuski filozof (str. 105.-110.). Isto tako, u kršćanstvu ljubav postaje središnja misao, i to ponajprije, kako naš autor izvrsno poentira, ljubav prema Bogu, jer je Bog ljubav. Ljubav prema Bogu, koja u filozofiji gotovo ne dolazi do izražaja, daje smisao, utemeljenje i nadahnuće čovjekovoj ljubavi. Jedina đavolska opasnost za čovjeka, kako je vidi kršćanstvo, jest zaboraviti i odbaciti Boga kao »trećega« u relaciji između dviju osoba koje se ljube: »Da-

vao je onaj koji pokušava razdvojiti ljude od spasenjskoga uporišta koje je božanska ljubav. [...] Usuđujem se reći da je davao upravo sve suprotno od onoga što bi jedan uspješan brak trebao biti: on razjedinjuje tako što odstranjuje trećega.« (str. 112.)

Knjiga završava prikazom kratke rasprave koja se odvijala nakon izlaganja jednoga i drugoga filozofa. Sve u svemu, možemo reći da su Jerphagnon i Ferry uspjeli zaista maestralno prikazati temeljne vidove kršćanske vjere, pokazujući pritom koliko zapadna kultura duguje kršćanstvu. Obojica su mišljenja da kršćanstvo nadaleko nadvisuje bilo rimsku religiju bilo samu filozofiju. Nakon pročitane knjige kršćanstvo se doista doima kao »tentation«, kao napast, kao izazov i današnjemu čovjeku. Stoga je preporučujemo ne samo teolozima, već i svima onima koji se žele upoznati s onim što i danas određuje njihovu kulturu, a to je upravo kršćanstvo.

Ivica Raguz

Luis F. Ladaria, Gesù Cristo salvezza di tutti

– EDB, Bologna, 2009., 138. str.

Talijansko (teološko) govorno područje ovih je dana obogaćeno prijevodom djela *Jesucristo, Salvación de todos (Isus Krist spasenje svih)*. Autor knjige je Luis Francisco Ladaria. Rođen je 1944. godine u Španjolskoj. Član je isusovačkoga reda. Od 1979. g. predaje dogmatsku teologiju na Papinskomu sveučilištu Gregoriana u Rimu. Član je Međunarodne teološke komisije, a

od 2008. g. tajnik je Kongregacije za nauk vjere i nadbiskup. Njegove knjige i stručni članci većinom su posvećeni trinitarnoj teologiji, soteriologiji i napose dogmatskoj antropologiji.

Djelo je zbirka autorovih predavanja i članaka, a sa španjolskoga jezika preveo ga je Gianni Pulit. Iako se čitatelj ne nalazi pred jednim sustavnim djelom, koje razvija jednu temu, sam naslov odaje intonaciju djela koja povezuje sve njegove sastavnice. Autor je prije svega zaokupljen pitanjem zašto je Krist jedini i univerzalni spasitelj svih ljudi. S jedne strane, ovo se pitanje nekim suvremenicima može činiti nepotrebnim, nejasnim, čak i sablažnjivim. S druge strane, ono je jedno od temeljnih kršćanskih pitanja čiji odgovor čini srž kršćanske vjere i prema kojemu se ne može biti indiferentan.

Uz primarno pitanje knjige treba ukazati i na autorove temeljne teološke tvrdnje. Spasenje je darovani i nezasluženi božanski poziv svakomu čovjeku na sudjelovanje u životu Trojedinoga Boga. Isus Krist – utjelovljeni Sin – nije samo posrednik spasenja: on je jedini i univerzalni spasitelj, ali i spasenje (jasno istaknuto već u naslovu knjige). Nitko ne dolazi Ocu osim po njemu (usp. Iv 14,6). Jedino u zajedništvu s njim čovjek postiže puninu spasenja. Pritjelovljenje Kristu za Ladariu podrazumijeva i pritjelovljenje Crkvi po sakramentu krštenja u Duhu Svetomu. Autor dakle jasno upućuje na povezanost puta i cilja, kao i na činjenicu kako je spasenje, kao mogućnost i savršeno ostvarenje ljudske osobe, po Božjoj univerzalnoj spasenjskoj volji, darovano svima.

U tomu kontekstu Ladaria posebno obrađuje teološki odnos Krista i čovjeka, polazeći već od stvaranja. Drugim riječima, Ladaria je teolog povezanosti kristologije i protologije. Staviti događaj Krista samo u kontekst sanacije posljedica grijeha jest reduciranje spasenja. Krist, slika Boga nevidljivoga, model je stvaranja svakoga čovjeka. Bog, stvarajući prvoga Adama, vidi/misli na zadnjega Adama. Zato ne postoji čovjek koji nije stvoren na Kristovu sliku i koji je predodređen za propast. Krist je zadnja, ali i prva Božja objava o čovjeku. Nema definicije čovjeka bez Krista. Stvaranje čovjeka tako uvijek treba razumijevati u svjetlu središta povijesti spasenja: utjelovljenja, smrti i uskrsnuća Isusa Krista.

Povezanost kristologije i antropologije (protologije) bila je oznaka patrističke teologije. Kasnije je stavljena u drugi plan i(li) zaboravljena. Ladaria je jedan od suvremenih teologa koji, prije svega na razini teološkoga promišljanja, razvijaju bitnu povezanost Krista, savršene slike Božje, i čovjeka koji je stvoren kao slika slike Božje.

U skladu s već predstavljenim autorovim promišljanjima, može se reći kako djelo ima dvije tematske cjeline: odnos kristologije i antropologije (prvo i drugo poglavlje) i univerzalno Kristovo posredništvo (od trećega do petoga poglavlja).

Knjiga na 128 stranica u pet poglavlja donosi šest autorovih članaka (dva su spojena u jedno poglavlje) koji su nastali u razdoblju od 2003. do 2006. godine, a koji dolaze poredani kronološkim redom.

Autor u prvomu poglavlju promišlja o Kristu, savršenomu čovjeku, odnosno o savršenosti Isusove ljudskosti i to preko analize koncilskoga naučavanja Crkve, s posebnim naglaskom na II. vaticanski koncil. Svoju analizu autor, kao i u ostalim poglavljima, prožima i povezuje s mislima suvremenih teologa (K. Rahner, H. U. von Balthasar, W. Kasper...). U ovom poglavlju autor je zaokupljen jedinstvom Božjega plana koji kao takav obuhvaća i stvaranje i spasenje po Kristu. Adamovo kronološko prvenstvo ne smije zamračiti Kristovo ontološko prvenstvo, odnosno nutarnju kristološku pretpostavku stvaranja čovjeka. Čovjek je stvoren *u i po Kristu*. »Čovjek nije mjera Kristova, nego je Krist mjera čovjeka.« (str. 25) Autor dotiče i pitanje grijeha. Povijest između Adama i Krista nije *mirna* povijest. Postoji činjenica ljudske nevjere i gubitak prijateljstva s Bogom. Čovječanstvo ima potrebu za *novošću*: novim početkom, novim stvaranjem. Bog je pomirio čovječanstvo sa sobom po Isusu Kristu, novim i zadnjim Adamom. Zato je u Kristu čovjek novo stvorenje.

Drugo poglavlje autorovo je viđenje kršćanske antropologije kao prijedloga novoga humanizma. Kršćanstvo je otvoreno prema sustavima kojima je u centru ljudska osoba i njezino jedinstveno dostojanstvo. Polazeći od toga, autor ukazuje na novost i specifičnost kršćanske antropologije, odnosno na novi i precizniji horizont. To se u poglavlju otkriva analizom biblijske antropologije, patrističke misli i napose dogmatskom konstitucijom II. vaticanskog koncila *Gaudium et spes*. Temeljna relacija s

Bogom, u kojoj se čovjek nalazi, ne proizlazi samo iz činjenice stvorenosti od Boga, nego i iz činjenice kako je svaki čovjek stvoren *na sliku Božju*, pozvan da bude sin u Isusu Kristu, savršenoj Božjoj slici, te kao takav sve do punine sudjeluje na slavi Kristova uskrsnuća. Dakle, »središte je kršćanske antropologije osoba, a ne ideja.« (str. 53) Autor ukazuje na darovanost, ali i odgovornost čovjeka, Božjega partnera, u punoj i istinskoj slobodi. Utjelovljenje je najveća potvrda i objava ljudskoga dostojanstva, kao i posebne Božje prisutnosti u malima i siromašnima.

O kršćanskom poimanju spasenja autor promišlja u trećemu poglavlju ove knjige. Polazeći od iskustva kako se čovjek želi spasiti od svih negativnih stvarnosti života te iskustva mnogostrukih koncepcija pojma spasenja, koje proizlaze iz mnogostrukih antropoloških i kristoloških koncepcija, autor predstavlja izvorni kršćanski govor o spasenju kao o *susretu* Boga i čovjeka. Spasenje se, dakle, ne može reducirati samo u kontekst grijeha. Kršćanski govor o spasenju uvijek je vezan za istinu o Isusu Kristu, jedinom i univerzalnomu spasitelju. U dubinu i jasnoću ove istine autor nas vodi analizom Svetoga pisma i tradicije Crkve. Ova se istina ne može odvojiti od Božje univerzalne spasenjske volje te po sebi ne isključuje sjene i zrake Istine u drugim religijama. U tomu kontekstu Ladaria analizira do danas – čini se – nedovoljno istraženu misao II. vaticanskog koncila: »Utjelovljenjem se naime Sin Božji na neki način sjedinio sa svakim čovjekom.« (GS 22)

»Božja inkarnacija i kršćanska teologija religija« naslov je četvrtoga poglavlja u kojemu autor stavlja u odnos princip univerzalne prisutnosti Kristova Duha, odnosno principa koji pozitivno vrjednuje mnoge elemente drugih religija, i inkarnaciju kao princip najveće i spasijske Božje prisutnosti u svijetu. U taj »napeti« odnos Ladaria stavlja Crkvu, povlašteno mjesto Duha Svetoga, koja čini vidljivim Kristov misterij te ima puninu sredstava spasenja. Mogućnost spasenja darovana je po Duhu Svetomu svima, ali uvijek kroz pridruživanje Kristovu pashalnom misteriju.

Univerzalnost spasenja tema je i posljednjega poglavlja knjige. Autor knjigu zaključuje svojim promišljanjima o Božjemu spasijskom pozivu na posinavljenje čovjeka u Kristu, po Duhu Svetomu, koji je upućen svima, i onima koji Krista još ne poznaju. Autor želi (i danas) ispravno teološki smjestiti aksiom »extra Ecclesiam nulla salus« kao i prvenstvo nade u spasenje svih ljudi, ukorjenjujući svoju misao u teološkim djelima K. Rahnera i H. U. von Balthasara.

Čitatelj će u knjizi naići na ponavljanje nekih činjenica i djela, ali uvijek u novomu kontekstu, koji bez takvoga postupka ne bi bio potpun. Svaki članak, iako može samostalno stajati, tek u kontekstu cijele knjige dobiva svoj puni smisao. Jedan se članak u drugomu produbljuje. I zato je rad sadržajno i metodološki jedna cjelina.

Bilješke su jasne i dolaze odmah ispod teksta. Sadrže nekolicinu kratica bez objašnjenja, što pojedinom čitatelju

može biti nejasno. Knjiga nema kazalo imena i pojmova kao ni popis korištene bibliografije na jednomu mjestu, barem one temeljne i važne, što se može smatrati metodološkim nedostatkom.

Ladaria svoja promišljanja, kako je već istaknuto, jasno i ispravno ukorjenjuje u vjeri Crkve te se otkriva kao vrsni poznavatelj teološke baštine i suvremenih teoloških gibanja, s izvanrednom sposobnošću povezivanja i sinteze.

Knjiga se lako čita. Stječe se dojam kako nema ni jedne suviše ili plitke rečenice ili riječi. Ovo djelo stoga pažljivomu čitatelju omogućuje sazrijevanje i daljnje produbljivanje vlastite refleksije o misteriju čovjeka u misteriju Krista.

Boris Vulić

Christoph Marksches, Gnosis und Christentum

– Berlin University Press, Berlin,
2009., 186 str.

Christoph Marksches, sadašnji predsjednik Berlinskoga sveučilišta i jedan od vodećih patrologa, poznat je kao vrsan poznavatelj gnoze. Objavio je nekoliko izvrsnih studija o gnozi i prava je šteta da nijedna još nije prevedena na hrvatski jezik. Najnovija Markschesova knjiga, pod naslovom »Gnoza i kršćanstvo«, također nam pruža, zahvaljujući jednostavnom i elegantnom pisanju samoga autora, zanimljiv i sažet uvid u neke temeljne misli gnostičkoga sustava. Knjiga je zapravo zbirka autorovih članaka koje je objavio na drugim mjestima, a kako sam autor ističe u uvodu